

EOC
EUROASIAN
ONLINE
CONFERENCES

GERMANY

CONFERENCE

**INTERNATIONAL CONFERENCE ON
SCIENCE, ENGINEERING AND
TECHNOLOGY**

Google Scholar

zenodo

OpenAIRE

doi digital object
identifier

eoconf.com - from 2024

70- 80- YILLAR SHE'RIYATIDA SAN'AT MAVZUSINING OMMALASHUVI: SABABLARI VA KO'LAMI

Maxmudov Sardorbek
Andijon davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: 70–80-yillarda o'zbek she'riyatida san'at mavzusi jamiyatdagi ijtimoiy va madaniy o'zgarishlar tufayli keng ommalashdi. Bu davr shoirlari she'riyatni boshqa san'at turlari – rassomchilik, teatr, musiqa va kino bilan sintez qilib, ifoda va mazmun ko'lamini kengaytirdilar. Ushbu maqolada san'at mavzusining ommalashuviga sabab bo'lgan omillar, jumladan, san'atning jamiyatdagi ahamiyatining ortishi, ijodkorlarning professional rivojlanishi va boshqa san'at turlari bilan aloqasi tahlil qilingan. Xurshid Davronning she'rlarida kuzatiladigan she'riyat va tasviriy san'at sintezi bu tendensiyalarning yorqin namunasi sifatida o'rganilgan. Ushbu davr she'riyatida ruhiy va ijtimoiy ehtiyojlarni qondirish bilan birga, milliy o'ziga xoslikni izlash orqali san'atning yangi qirralarini ochishga bo'lgan intilish aks etdi.

Kalit so'zlar: 70–80-yillar, o'zbek she'riyati, san'at mavzusi, san'atlarning sintezi, ijtimoiy o'zgarishlar, Xurshid Davron, rassomchilik, teatr, musiqa, kino, milliy o'ziga xoslik.

Аннотация: В узбекской поэзии 70–80-х годов тема искусства получила широкое распространение благодаря социальным и культурным изменениям в обществе. Поэты этого времени активно синтезировали поэзию с другими видами искусства, такими как живопись, театр, музыка и кино, что привело к расширению выразительных и содержательных форм. В статье рассматриваются причины популяризации темы искусства, включая рост значимости искусства в обществе, профессиональное развитие творцов и их взаимодействие с другими видами искусства. Анализируются произведения, отражающие эти тенденции, в том числе поэзия Хуршида Даврона, где наблюдается синтез поэзии и живописи. Выявлено, что творчество этого периода не только отражало духовные и социальные запросы времени, но и стремилось к поиску национальной идентичности через искусство.

Ключевые слова: 70–80-е годы, узбекская поэзия, тема искусства, синтез искусств, социальные изменения, Хуршид Даврон, живопись, театр, музыка, кино, национальная идентичность.

Abstract: In Uzbek poetry of the 1970s–1980s, the theme of art gained significant popularity due to societal and cultural changes. Poets of this era actively integrated poetry with other art forms such as painting, theater, music, and cinema, leading to expanded expressive and thematic dimensions. This article explores the reasons for the popularization of the art theme,

including the growing societal significance of art, the professional development of creators, and their interaction with other artistic fields. Works reflecting these trends, including Khurshid Davron's poetry, are analyzed, where the synthesis of poetry and painting is evident. The study reveals that the poetry of this period not only responded to the spiritual and social needs of the time but also sought to establish national identity through art.

Keywords: 1970s–1980s, Uzbek poetry, theme of art, synthesis of arts, social changes, Khurshid Davron, painting, theater, music, cinema, national identity.

XX asrga kelib adabiyot, jumladan she'riyatning ijtimoiylashuvi tezlashdi. Asr boshidanoq mamlakatning siyosiy- ijtimoiy hayot tarzida o'zgarishlar sodir bo'lgandi. D. Quronov bu haqida shunday yozadi: "Hamma gap XX asr boshlari Turkiston jamiyatida shaxs maqomining o'zgargani, insonning ijtimoiylashganida. Sodda qilib aytsak, Turkiston kishisi jamiyatning ahvoli, buguni va ertasi, mavjud holning sababi— xullas siyosat haqida bosh qotiradigan bo'ldi" [3, B. 202]. Chor Russiyasining yurtimizni bosib olishi bilan o'zga hayot tarzining kirib kelishi, madaniyatlarning qorishuvi insonlarning ong va tafakkurida evrilishlar sodir bo'lishiga sabab bo'lgandi. "O'zga hayot tarzining kirib kelishi, yangicha ijtimoiy munosabatlarning qaror topishi jamiyatda shaxs maqomining o'zgarishiga, inson fitratidagi ijtimoiylik ibtidosining kuchayishi va shuning natijasi o'laroq lirikaning ijtimoiylashuviga olib kelgan" [2, B. 64] edi. Lirikaning ijtimoiylashuvida boshqa san'at sohalarining ham o'rni beqiyos. Chunki bu davrga kelib san'at sohalarining taraqqiy etishi, jamiyat hayotida tutayotgan o'rni yuksalib borayotgan edi.

XX asr avvalida teatr, rassomchilik, kino, fotografiya va h.k. sohalarining kirib kelishi ilgaridan mavjud san'at turlarining ifodaviy-shakliy xususiyatlariga ta'sir etdi. Bu esa inson dunyoqarashida keskin o'zgarishlarni amalga oshirdi. Shu tariqa, yangi davr she'riyati oldiga ifodaviy- shakliy jihatdan yangilanib ulgurgan tasviriy san'at, bundan tashqari, ommalashib borayotgan teatr va kino san'atlariga xos ifoda shakllarini o'zlashtirish, zamonaviy o'quvchining estetik ehtiyojlarini qondirish masalasini qo'ydi. 70- 80- yillar she'riyatida san'at mavzusining ommalashuviga esa yuqoridagi omillar rivojlanib borishi natijasi sabab bo'lgandi. 60-80-yillar o'zbek san'ati tarixida yangi bosqich bo'lib, milliy san'at xususiyatlarining yanada mustahkamlanishi, san'atda milliy o'ziga xoslikni izlash bilan birga shaxsiy his-tuyg'ularni ifodalashga o'tib borilishi bilan xarakterlanadi. Bu davrga kelib san'atning ko'lami oshdi. Rassomchilik, teatr, kino, fotografiya, musiqa va boshqa san'at sohalar ham o'zining cho'qqisiga erishdi desak adashmagan bo'lamiz. Bu o'z navbatida uslubiy rang-baranglikni oshirib tasviriy va ifoda vositalarining kengayishiga olib bordi. Ijodkorlar dunyoqarashida keskin

o'zgarishlar yuz berdi. Endi ijodkor zamon bilan hamnafas holda ijtimoiy hayotdagi yutuq va kamchiliklarni, jamiyat a'zolarining hiskechinmalarini his qilgan, boshqa san'at sohalari bilan aloqa qilgan holda ijod qila boshladi. Bu esa she'riyatni keng ko'lamda rivojlanishiga turtki bo'ldi. Xususan rassomlar ijodida turli ramziy obrazlar, shartli belgilar, rang, shakl, chiziq, faktura imkoniyatlaridan keng foydalanishga urindilar. Bunday izlanishlar yuzaga kelishiga 50- 60-yillar oralig'ida san'at sahniga kirib kelgan professional ta'limni Moskva, Peterburg, Toshkent oliy dargohlaridan olgan ijodkorlar sababchi bo'ldi. O'z izlanishlari va tadqiqotlari natijasida rassomchilikning keng tarmoqlarga qo'l urdilar. N.Abdullayev shunday yozadi: "Bu yillarda o'zbek san'atining yangi tur va janrlari rivojlandi. Jumladan, vitraj, mozaika, gobelen, sgraffito san'ati rassomlarni o'ziga tortdi" [1]. Bu izlanishlar ortidan yuzaga kelgan natijalar she'riyatda ham o'z ifodasini topdi. Shu jumladan ushbu davrga kelib musiqa san'atida ham jiddiy o'zgarishlar va siljishlar ro'y bergan edi. "O'zbekiston kompozitorlarining asarlari respublika miqyosidan tashqarida ham tanila boshladi. Jumladan: Ikrom Akbarovning "Shoir qalbi" poemasi va skripka uchun konserti, M. Burhanovning xor a'kapellalari, G. Mushelning fortepiano konsertlari va organ asarlari, A.Kozlovzskiyning simfonik poemalari, S. Yudakovning "Maysaraning ishi" hamda M. Ashrafiyning "Dilorom" operalari" bunga misol bo'ladi. Bir so'z bilan aytganda musiqa san'ati o'zidan oldingi davrlarga nisbatan o'z taraqqiyoti cho'qqisiga yetdi. Masalan, mazkur davrda O'zbekistonda Hindiston, Italiya, Fransiya, Yaponiya, Finlandiya, Bolgariya, Yugoslaviya, Vengriya, Mongoliya, Gruziya, Ozarbayjon, Estoniya, Qirg'iziston, Qozog'iston, Tojikiston kabi mamlakatlarning milliy musiqa san'atiga bag'ishlangan haftaliklar o'tkazildi. Shu bilan birga O'zbekiston san'at vakillari ham Xalqaro anjuman, simpozium va festivallarda qatnashgan edilar. Shu bilan birga "XX asr o'zbek teatri madaniyatimiz tarixida ro'y bergan noyob hodisalardandir. 1914-yil Mahmudxo'ja Behbudiyning "Padarkush" pyesasi bilan o'z pardasini ochgan o'zbek teatri ikki- uch o'n yillik ichida har bir xalq g'ururlansa arzigulik teatr sifatida maydonga chiqdi" [8, B. 5]. Ushbu davrdan to 70-80- yillargacha teatr sohasi ancha yo'lni bosib o'tdi. Badiiy an'analarga boy o'zbek tatri jahon sahna san'ati tajribalarini o'zlashtirish bilan qisqa fursat ichida yetuk professional teatrga aylandi.

70-80- yillarda ko'p asarlar dunyo yuzini ko'rdi va bu asarlar hali-hanuzgacha o'z qimmatini yo'qotmadi.

O'zbekiston teatr jamoalari 70- yillarda Oybekning "Qutlug' qon", Uyg'unning "Qotil", A. Qahhorning "Ayajonlarim", S. Ahmadning "Kelinlar qo'zg'oloni", O'. Umarbekovning "Shoshma quyosh", I. Sultonning "Noma'lum kishi", S. Azimovning "Qonli sarob" va boshqa asarlarni ham sahnalashtirdilar. Bular jumlasiga o'zbek akademik teatri tomonidan

sahnalashtirilgan jahon klassikasi shoh asarlari – V. Shekspirning “Qiroli Lir”, “Gamlet” asarlari ham qo’shildi. Teatr sohasidagi bu o’sish ko’plab tomoshabinlarni o’ziga jalb qilgan edi. Teatr san’atidagi bu yuksalish she’riyatga ta’sir qilmay qolmadi. Buning misollariga quyiroqda obdon to’xtalsak.

Qamariddin Usmonov shunday yozadi: “O’zbekistonda teatr va musiqa san’ati birmuncha o’sdi. Hamza nomidagi o’zbek drama teatri jamoasi Shekspirning “Otello”, va “Yuliy Sezar”, Uyg’unning “Navbahor”, Abdulla Qahhorning “Shohi so’zana”, N. Hikmatning “Bir sevgi afsonasi”, R. Tagorning “Gang daryosining qizi”, Uyg’un va Izzat Sultonning “Alisher Navoiy”, M. Shayxzodaning “Mirzo Ulug’bek” asarlarini sahnalashtirdi” [4, B. 3]. Yuqorida keltirib o’tgan san’at sohalari singari teatr ham o’sha davrlarda ancha yuksalgan edi. Bu yuksalish teatrning boshqa san’at sohalari bilan sintezlashuviga yo’l ochdi. Shu yillarda kino sohasi ham o’zbek madaniy hayotining muhim qismiga aylangan edi. “Respublikada iste’dodli kinematografchi kadrlar, rejissyorlar, operatorlar, ssenariychilar yetishib chiqdi. K. Yormatov, M. Qayumov, Y. Azamov, Sh. Abbosov, L. Fayziyev, Z. Sobitov kabi kino arboblarning nomi respublikadan tashqarida ham mashhur bo’ldi” [5, B. 223-224]. Urushdan keyingi yillardan to 1985-yilgacha O’zbekiston kino san’atining yuksalish yillari bo’ldi. K. Yormatov tomonidan 1970-yili “Qora konsulning halokati” filmi yaratildi. 70- yillarda o’zbek kino san’atiga yosh talantli rejissyorlar, akt-yorlar kirib keldi. Sh. Abbosovning “Toshkent non shahri”(1970), “Abu Rayhon Beruniy”(1974), A. Hamroyevning “Shiddat” (1971), R. Botirovning “Seni kutamiz yigit” (1972), E. Eshmuhammedovning “Umid qushi” (1975) kabi filmlarida davr farzandlarining hayoti, izlanishlari tasvirlangan. Rejissyor M. Qayumovning “Mirzacho’l” (1975), “Paranji” (1977) yaratig’lari Butun ittifoq va jahon kinofestivallarida tomoshabinlarga manzur bo’ldi va yuksak mukofotga sazovor bo’ldi. Ushbu san’at sohalari qatorida sirk, me’morchilik, raqs ansambllari sohalari ham ancha yuksalgan edi. San’at sohalarining bu darajada yuksalishi she’riyatda yangi- yangi mavzularning qalamga olinishiga sabab bo’ldi. Yuqorida sanab o’tilgan san’at sohalarining rivoji she’riyatga san’at mavzusining ommalashishidagi birinchi sabab edi.

Ikkinchi sabab: she’riyat boshqa san’at sohalari bilan sintezlashdi. Har bir ijodkor boshqa san’at sohalarini-da anglashga, bu orqali zamon ruhiga, kayfiyatiga, dunyoqarashiga mos keladigan she’rlar yozishga bel bog’ladi. Har qanday san’at turi o’zining spetsifik xususiyati bilan boshqa san’at turlaridan ajralib turadi va shu xususiyati bilan yashaydi. Shu bilan birga san’at turlarining o’zaro aloqasi ularning imkoniyatlarini oshirib boradi. So’zning ekspressiv imkoniyatlarining egiluvchanligi va cheksizligi tufayli adabiyot har qanday san’atning badiiy mazmuni

elementlarini o'zlashtirishga qodir. Gegel bu so'zni to'g'ridan- to'g'ri ruhga tegishli bo'lgan eng plastik material deb ataydi. Haqiqatni badiiy obrazlar shaklida aks ettirish inson tabiatiga xosdir. Ushbu tushuncha turli xil shakllarni oladi va madaniyatshunoslar bir necha yuz turdagi san'atni ajratib turadilar. Badiiy effektini kuchaytirish uchun ularning o'zaro ta'siri va o'zaro ta'sir jarayoni obyektivdir. XX asrga kelib she'riyat va boshqa san'at turlari o'rtasida o'zaro sintezlashuv kuchaya bordi. Bu jarayon o'z-o'zidan kelib chiqmadi, albatta. "Badiiy madaniyat, – ta'kidlaydi Yu. Borev, – verbal asosda quriladi: adabiyot barcha san'at turlariga aniq qiluvchi (tizimlashtiruvchi) ta'sir ko'rsatadi, uning kontekstida boshqa san'atlarda yaratilgan badiiy obrazlar qabul qilinadi" [6, B. 496]. Poetik janr va shakllardagi izlanishlar qanchalik ko'p bo'lsa, badiiy- estetik ma'noni ifodalash usullari, yo'llari shunchalik ko'pligini ko'rsatadi. Bu izlanishlar ortida, albatta, boshqa san'at sohalari bilan aloqa (sintezlashuvi), jamiyatlardagi ijtimoiylashuvning kuchayishi she'riyatda san'at mavzusining keng ko'lamda qalamga olinishiga yo'l ochgan ikkinchi omil deb bilamiz. San'at sohasining o'zaro sintezlashuvi san'at sohasining yanada noziklashuviga, uning shu kungacha ko'rilmagan qirralarini-da ko'rishga imkon beradi. She'riyatning rassomchilik bilan teatr bilan va h.k. sohalar bilan sintezlashuvidan yaralgan go'zal she'rlarning san'at mavzusida yozilishi buning isboti bo'ladi. Masalan, Xurshid Davronning "San'at" nomli she'rini olsak, ushbu she'rda she'riyatda san'at mavzusini yozish bilan birga rassomchilik bilan sintezlashuv hodisasini ham ko'rishimiz mumkin.

Xona sovuq. Xontaxta uzra

Bo'm- bo'sh shisha. Unda oy aksi

Va burchakda turibdi muzlab

Oq bo'zdagi g'amgin qiz rasmi.

She'rning birinchi misrasidanoq kitobxon ko'z oldida sovuq xonaning qaysidir qismida xontaxta (kitobxon o'z tasavvuriga ko'ra joylashtiradi), uning ustida ichilib bo'shagan shishaga tushayotgan oy aksi yaltiraydi. Shoir shu yerda tomoshabinlarning nigohini burchakda muzlab turgan (ya'ni xona juda sovuq) oq bo'zga chizilgan g'amgin qiz rasmiga qaratadi. Kitobxon tasavvurida nogahon chizayotgan suratni g'amga chayilgan bo'yoqlarda chizilgandagidek hisni tuyadi.

Derazada muzdan qatqaloq,

Rassom yig'lar, ko'zlari xira.

Uni qiynar olis xotira –

Mo'yqalamda yashagan titroq.

Yangi banddan shoir "tomoshabin" nigohini xonaning boshqa qismiga sovuqdan derazada muzlab qolgan qatqaloqqa qaratadi va u yerda "tomoshabin" yig'lab ko'zlari xira tortgan, chuqur qayg'u va o'ylar

girdobidagi rassomni ko'radi, butun umrini, hislari-yu, tug'yonlarini mo'yqalam bilan bo'lishganini his qiladi.

Taqdir kechar shunday hamisha –

Xona sovuq, qotib qolgudek,

Qotgan nonu bo'shagan shisha

Va dunyoga kelgan mangulik.²

She'rning yuqoridagi ikki bandida obyektivlashtirilgan tasvir ustuvor, lirik subyektni esa ko'rmadik. Uchinchi bandaga kelib esa lirik subyekt ichki kechinmalarini ochiq ifodalaydi. Shu yerda kitobxon uni qiynayotgan olis xotiralar nima ekanligini anglaydi. O'limidan so'ng sud qilingan, millati uchun kurashib xo'rliq-u faqirlik, tuhmat-u sotqinliklardan aziyat chekkan ma'rifatchilarimiz, umri qamoqlarda chirigan shoir-u ijodkorlarimizni eslaydi. Ushbu she'rda rangtasvir va she'riyatning sintezi yaqqol ko'rinadi. Ammo bu yerdagi san'at mavzusi va obyektiv tasvir bir vosita xolos. Lirik subyekt uchinchi bandda o'z xulosasini aytadi, bu tasvir ortidagi uni qiynayotgan asosiy og'riq qatag'onlik yillaridan beri davom etib kelayotgan zo'rlik edi nazarimizda. She'r 1974- yili yozilgan. Ijodkorlarga endigina erkinlikning jonsiz epkinlari yela boshlagan palla edi. Ammo shoir chin erkinlik istaydi. Bir rassom qismatida boshqa san'at vakillarining qay qismat yo'lida kelganligi va qay qismat yo'lidan borayotganini chuqur dard bilan ifodalaydi. She'rning mukammalligida ijodkor shaxsning badiiy universalligini ko'rishimiz mumkin.

Blok "yozuvchini rasmdan saboq olishga undaydi, yozuvchi uchun rassomning psixologiyasi va dunyoqarashini, uning dunyoni idrok etishini juda muhim deb biladi, garchi fikrlar, his-tuyg'ular va taassurotlarni yetkazish vositalari har xil bo'lsa ham" [7]. X. Davron yoshligidan tasviriy san'at bilan shug'ullanadi. Uning teran nigohida tabiatni, borliqni musavvirona ko'ra olish qobiliyati yuksak. Ayni shuning uchun ham rangtasvir va she'riyatning go'zal sintezini uning she'rlarida juda ko'p ko'ramiz. Ushbu ikki san'atning ortiga ulkan ijtimoiy dardni mahorat bilan yuklaganini yuqorida guvohi bo'ldik. Shoir rassomchilikda anchagina qobiliyatli edi va keyinchalik ham bu san'at bilan rassomlar bilan yaqinlikni yo'qotmadi. Ijodkor avvalo jamiyat bilan hamnafas yashaydi. Biz asos qilib olgan ijodkorlarimiz she'rlarida ham xalqning dardi, quvonchi, his- kechinmalari o'z chizgilarini topgan. Ijodkor san'at mavzusiga o'zidan oldingi salaflarining dard- qayg'ularini, kechinmalarini his qilgan holda murojaat qiladi. Bu esa san'at mavzusining ko'lamining kengayishiga yana bir omil bo'lib xizmat qiladi. Ushbu omilni-da yuqorida misol qilgan she'rimizda ham ko'rdik nazarimizda.

Adabiyotlar:

² Davron X. Bolalikning ovozi. –T.: Adabiyot va san'at, 1986. – B. 9.

1. Abdullayev N. O'zbekiston san'ati tarixi. – T.: O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati, 2007.
2. Hamdam U. Yangi o'zbek she'riyati. – T.: Adib, 2012.
3. Quronov D. Mutolaa va idrok mashqlari. – T.: Akademnashr, 2013.
4. Tursinboyev S. Teatr tarixi. – T.: O'MKHTM, "Bilim", 2005.
5. Usmonov Q., Sodiqov M. O'zbekiston tarixi. – T.: Sharq 2003.
6. Боров Ю.Б. Эстетика. – М.: Политиздат, 1988. – 496 с.
7. Золотарева Л.Р. Взаимодействие изобразительного искусства и литературы. Вестник КарГУ. – Караганда, 2010.
8. История узбекской советской музыки. – Т., 1973.

